

SEÇİM SİSTEMLERİNİN PARTİ SİSTEMİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Effect Of The Electoral Systems To The Party System: The Case Of Turkey

Öğr. Gör. Abdulkadir CESUR¹

Reference: Cesur, A. (2020). "Seçim Sistemlerinin Parti Sistemine Etkisi: Türkiye Örneği", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, Vol:6, Issue:19; pp:450-462.

ÖZET

Çağdaş demokrasilerde siyasi partilerin varlığı kadar, onların var olabilmesine, yaşayabilmesine, iktidar olabilmesine imkân veren parti sisteminin varlığı da büyük önem arz etmektedir. Ülkelerin siyasal sisteminin şekillenişinde de büyük öneme sahip parti sistemleriyle ilgili literatüre bakıldığında önemli bilimsel çalışmalarla karşılaşmaktadır. Ancak söz konusu çalışmaların önemli bir kısmının, parti sistemi türlerinin tespitine yoğunlaştığını, buna mukabil parti sistemlerinin oluşumunda rol üstlenen faktörlerin neler olduğu konusunun sınırlı ele alındığını, içeriğine çok fazla girilmediğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte yapılan çalışmaların bir kısmında parti sisteminin oluşumu veya değişimi sürecinde uygulanan seçim sistemlerinin temel öneme haiz faktör olarak ileri sürüldüğü görülmektedir.

Bu bağlamda nitel tasarımlı ve literatür taramasına dayalı olan bu çalışmanın amacı, seçim sistemlerinin parti sisteminin oluşumu sürecindeki belirleyicilik düzeyini, Türkiye'deki 1923-2018 arası gerçekleştirilen genel seçimler ve bu seçimlerde uygulanan seçim sistemleri üzerinden anlamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Parti Sistemleri, Seçim Sistemleri, Genel Seçimler

ABSTRACT

In modern democracies, the existence of a party system that allows them to exist, live and come to power is as important as the existence of political parties. When was looked at the literature on party systems, which is of great importance in also to take on a shape the political system of countries, important scientific studies are encountered. However, it is possible to say that a significant part of the mentioned studies focused on the determination of the types of party systems, but the factors that play a dynamic role in the formation and change of party systems are taken in hand limitedly. Nonetheless, in some of the studies, it is seen that the election systems applied in the process of formation or change of the party system have been put forward as the main factor.

In this context, the aim of the study which is based on qualitative design and literature review is try to understand that is in the process of formation of the party system the determining level of election systems through the general elections in Turkey held between 1923-2018 and election systems applied in these elections.

Keywords: Party Systems, Electoral Systems, General Elections

1. GİRİŞ

Devletler modernleşme ideali olan veya olması gereken organizasyonlar olarak görülürler. Devletlerin bu ideali, ekonomik, sosyal siyasal pek çok boyut içerir. Siyasal boyuttan bakıldığında demokratik bir rejimin neresinde bulunulduğuna dair temel göstergelerden biri olarak da karşımıza siyasi parti sistemleri çıkar.

Toplumdan topluma, kültürden kültüre, rejimden rejime farklı türlerde ortaya çıkması, süreç içinde değişmesi, yerini başka türde bir sisteme bırakması, parti sistemlerini, kendisini oluşturan, değiştirip dönüştüren dinamiklerden bağımsız ele almanın bir anlamda imkânsızlığını ve anlamsızlığını ortaya koyar.

Siyaset bilimi literatürüne bakıldığında parti sistemleri konusunun siyasi partiler kadar olmasa da önemli ölçüde ele alındığı, buna ilişkin çok sayıda önemli araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Lakin bu araştırmalarda yürütülen tartışmaların önemli bir kısmı parti sistemlerinin tespiti ve tasnifi düzeyindedir. Bunun yanı sıra çalışmalarda, parti sistemleri üzerinde etkili olan dinamikler olarak ideolojilerin, kültürün, sosyo-ekonomik yapıların adı zikredilse de daha çok seçim sistemlerinin etkisi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda, parti sistemleri konusunda ilk akla gelen isimlerden olan ve buna ilişkin yaptığı tasnifin halâ önemli ölçüde geçerliliğini koruduğu Maurice Duverger'in "Siyasal Partiler" isimli kitabına bakıldığında seçim sistemlerinin belirleyiciliğine ilişkin ayırdığı geniş yer, literatür taramasından edindiğim bu gözlemimi doğrular niteliktedir.

¹ Kocaeli Üniversitesi / Kandıra MYO, Kocaeli/Türkiye

Çalışma, bu gözlem doğrultusunda seçim sistemlerinin, parti sisteminin şekillenmesi üzerindeki belirleyicilik düzeyini, oldukça zengin bir laboratuvar görünümünde olan Türkiye özelinde anlamaya yöneliktir. Bu minvalde çalışmada sırasıyla parti sistemleri, seçim sistemleri, parti sistemi ile seçim sistemi ilişkisine yönelik araştırmacılar tarafından ileri sürülen görüşler ortaya konmuş, daha sonra bu görüşler 1923-2018 arası Türkiye’de yapılan genel seçimler, uygulanan seçim sistemleri ve ortaya çıkan parti sistemleri üzerinden sınıma tabi tutulmuştur.

2. PARTİ SİSTEMLERİ

Devleti yönetmek amacıyla yasal ve meşru düzlemde faaliyet gösteren bir politik topluluk, bir organizasyon şeklinde tanımlanabilecek olan (Sarıbay, 2001: s.6), anayasamızda da demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olarak ifade edilen siyasal partiler, her devlette farklı şekillerde farklı şartlarda bir arada bulunurlar. Bununla birlikte başta siyasal sistem, sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler gibi pek çok etkene bağlı olarak partilerin sayısı, büyüklüğü, aralarındaki ilişkiler, iktidar stratejileri ülkeden ülkeye değişkenlik gösterir. Bu yüzden de her siyasal rejimde belli bir parti sisteminden söz edilir (Kapani, 1995: s.176-177).

Özdağ’ın, kalıcı olma zorunluluğunun olmadığını, aynı siyasal partiler gibi, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel koşullara bağlı olarak değişebildiğini vurguladığı parti sistemini (Özdağ, 2011, s.34) siyaset bilimci Heywood(2006: s.371), siyasal sistemlerin işleyişini biçimlendiren, siyasal partilerin birbirleri arasında ve kendi içlerinde karmaşık ve karşılıklı ilişkiler ağını açıklayan bir bütün şeklinde tanımlamaktadır.

Karmaşıklığı ve önemi Heywood’un tanımından da anlaşılan parti sistemiyle ilgili olarak literatüre bakıldığında, çok sayıda bilimsel çalışmanın yapıldığı, gerek siyasal partilere gerekse parti sistemlerine ilişkin çeşitli sınıflandırmalarda ve tasniflerde bulunduğu görülmektedir. Maurice Duverger, Giovanni Sartori, Jean Blondel, Alan Ware, Arend Lijphart, Robert Dahl, Seymour Martin Lipset ve Stein Rokkan bu alanda araştırmalar yapan önemli isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu isimlerin çalışmalarına bakıldığında farklı ölçütlerden hareket ettikleri ve bu ölçütlerden hareketle de siyasal parti ve parti sistemi türlerinin neler olduğunun tespitinde buldukları görülmektedir. Örneğin Alan Ware parti sistemlerinin tasnifinde, partilerin topluma nüfuz etme derecesi, partilerin ideolojisi, rejime yönelik tutumları ve partilerin sayıları gibi ölçütlerden hareket ederken (Ware, 1996: s.149), Blondel, partilerin sayısı, gücü/büyüklüğü, ideolojik konumlanışları, örgütlenme biçimleri gibi ölçütlerin parti sistemlerinin tasnifinde kullanılmasını önermiştir. Bu önerisi bağlamında Blondel, siyasal partilerin sayısına ve büyüklüklerine göre, “iki-partili sistem”, “iki-buçuk partili sistem”, “hakim partili çok-parti sistemi”, “hakim partisiz çok-parti sistemi” şeklinde bir parti sistemi tasnifinde de bulunmuştur(Blondel, 1968: s.183-188). Robert Dahl temelde iki-partili sistem ve çok-partili sistem şeklinde sınıflama yapmış fakat bunu hem seçimlerde hem de parlamentodaki rekabet ve işbirliğinin düzeyini de ele alarak çeşitlendirmiştir (Mair, 1990: s. 301).

Maurice Duverger ise parti sistemleri tasnifini, sayı ölçütüne dayandırmış ve bu bağlamda parti sistemlerini “tek-parti sistemi”, “iki-parti sistemi” ve “çok-parti sistemi” şeklinde ayrıma tabi tutmuştur(Duverger, 1986: s.278-364). Duverger’in bu yaptığı sınıflandırmayı temelde kabul eden, ancak çok partili sistemi açıklamadaki yetersizliğini ve tek partili sistemin de tek tip olmadığını ileri süren ve bu bağlamda parti sisteminin tespitinde sadece sayının değil niteliğin de önemli olduğunu vurgulayan Sartori ise sınıflamasını, “tek partili sistem”, “iki partili sistem”, “hegemonik parti sistem”i, “baskın parti sistemi”, “sınırlı çoğulculuk”, “aşırı çoğulculuk” ve “atomize parti sistemi” şeklinde yapmıştır (Sartori, 1976: s.125). Bu bağlamda Sartori’nin Duverger’e kıyasla parti sistemlerine ilişkin tasnifi biraz daha geniş tuttuğunu ve daha analitik bir çerçeve ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Jean Blondel’e bakıldığında, partilerin sayısı ile birlikte büyüklüklerini de içeren bir parti sistemi bölümlenmesi önerdiği görülmektedir. Blondel(1968: s.183-188)’e göre, iki büyük siyasal partinin

haricinde, onlardan çok daha küçük fakat koalisyon kurma potansiyeline sahip üçüncü bir partinin olduğu “iki-buçuk parti sistemi”, “hakim partili çok-parti sistemi” ve “hakim partisiz çok-parti sistemi” şeklinde bir tasnif yapmak, parti sistemlerine yönelik açıklayıcı olacaktır.

Parti sistemlerine ilişkin yapılan bu sınıflandırmalar ışığında gerek dünyaya gerekse cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatına bakıldığında, temelde Duverger’in, Blondel’in ve Sartori’nin tasniflerinin geçerliliğini koruduğunu ve parti sistemlerini açıklama konusunda daha kapsayıcı olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Özdağ’ın (2011: s.42) da vurguladığı üzere, parti sistemlerinin isimleri yanıltıcı olmamalıdır. Tek partili sistem denilince salt tek partinin, iki partili sistem denilince sadece iki partinin varlığı akla gelmemelidir. Yine çok partili sistem denildiğinde bu, ikiden fazla partinin sistem içerisinde varlığına doğrudan denk düşmemektedir.

Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşundan günümüze siyasal hayatında ortaya çıkan parti sistemleri göz önüne alındığında, onları açıklayabilmeye yönelik Tablo 1 deki gibi genel bir çerçeve ortaya koymak mümkün, kusursuz değil ama yeterli görünmektedir.

Tablo 1. Parti Sistemleri Genel Çerçeve

TEK PARTİLİ SİSTEMLERİ	İKİ PARTİLİ SİSTEMLER	ÇOK PARTİLİ SİSTEMLER
Geçek Tek Parti Sistemi -Otoriter Parti Sistemi -Totaliter Parti Sistemi	Teknik iki parti sistemi	İlımlı Çok Parti Sistemi
Karmaşık Tek Parti sistemi -Hegemonik Parti Sistemi -Hakim Parti Sistemi	Metafizik iki parti sistemi	Aşırı Çok Kutuplu Parti Sistemi

2.1. Tek Partili Sistem

Tek-parti sistemlerinde siyasi erki bir tek partinin elinde bulundurması söz konusu olabileceği gibi, birden fazla siyasi partinin varlığı, yani görünüş itibariyle çok partili sisteme benzemesi ama, özü itibariyle tek-parti sisteminin özelliklerini taşıyan tek parti sistemleri de olabilmektedir. Bu yüzden tek-parti sisteminin, *gerçek tek-parti sistemi* ve *karmaşık tek-parti sistemi* şeklinde ayrıma tabi tutulması, bunun yanı sıra gerçek tek-parti sistemi ile karmaşık tek-parti sisteminin de yine, *otoriter-totaliter* ile *hakim-hegemonik* özellikler taşımasına dayalı olarak kendi içinde ayrıma tabi tutulması gerekmektedir (Özdağ, 2011: s.34-35).

Gerçek tek-parti sistemi, hukuken ve fiilen bir tek partinin olduğu, başka partilerin varlığına izin verilmediği sistemdir. Bu sistemde parti, kapsayıcı bir ideolojiye sahip ve bu ideolojiye uygun bir toplum modeli yaratma iddiasındaysa, ekonomik, sosyal ve siyasal alana müdahalelerle toplum hayatını tümüyle kontrol altında tutuyorsa, totaliter tek-parti sisteminden bahsedilir. Eğer partinin kontrolü toplumun bütün faaliyet alanlarına yayılmıyorsa, kapsayıcılıktan uzak, ideolojisi ekonomik kalkınma, milli bütünleşme ve siyasal modernleşmeye yönelmişse, otoriter tek-parti sisteminden bahsedilir (Kapani, 1995: s.178).

Hâkim parti sisteminde meşru olarak faaliyet birden çok siyasi parti mevcuttur. Hâkim parti dışındaki küçük partiler, bu partinin gerçek ve bağımsız rakipleri durumunda olup, onunla eşit şartlar altında mücadele ederler. Dolayısıyla sistem, görünüş itibariyle çok partilidir. Yalnız hâkim partinin seçmen kitlesi nezdinde sahip olduğu üstün gücü sebebiyle, iktidarın partiler arasında el değiştirmesi söz konusu olmaz (Özbudun, 1964: s.41-42). Yani hakim parti sistemi, görünüşü itibariyle plüralist (çoğulcu) bir sistem olsa da tek bir partinin diğerlerine göre hakim/üstün konuma gelmesiyle beraber tek-parti sistemlerinden farklı olmayan bir tablo çizer (Çam, 1998: s.503).

Duverger de hâkim parti sistemini siyasal alanda hakim partinin varlığından hareketle tanımlamaktadır. Ona göre hâkim (predominant) parti, öteki partilerden daha güçlü olan, rakiplerini uzunca bir süre geride bırakan, kamuoyunun da hakimiyetine ve nüfuzuna inandığı parti şeklinde tanımlanmaktadır (Duverger, 1986: s.398-399). Alan Ware da hakim parti sistemini, bir partinin düzenli olarak devleti/hükümeti kontrol edebilecek düzeyde parlamento çoğunluğunu yakaladığı sistem olarak tarif etmektedir (Ware, 1996: s.159).

Hegemonyacı parti tipinde ise, muhalefet partilerinin varlığına izin verilse de bunlar «peyk partiler» veya “uydu parti” konumundadırlar. Peyk partiler, hegemonyacı partiyle eşit şartlar altında ve onun gerçek rakipleri olarak mücadele edemezler. Kısacası, iktidar için bir rekabet bahis konusu olmayıp, iktidarın el değiştirmesi bu sistemde de söz konusu değildir (Özbudun, 1964: s.41-42).

2.2. İki Partili Sistem

İki-parti sisteminde siyasal tercihler mevcut iki alternatiften birini seçmeye dayanır. Bu sistemde her zaman bir partiler dualizmi mevcut olmayabilir ama hemen her zaman bir eğilimler dualizmi mevcuttur. Siyasette merkez partisi olsa dahi merkez eğilimi ve merkez doktrini yoktur(Duverger, 198:, s.287). Bununla birlikte iki-partili sistemin iki türünden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, rejimin temel ilkeleri üzerinde her hangi uzlaşmazlığın söz konusu olmadığı “*teknik iki-parti sistemi*”, ikincisi ise partiler arası mücadelenin rejimin temel ilkelerine ve genel siyasal felsefesine yöneldiği “*metafizik iki-parti sistemidir*”. Rejim üzerinde uzlaşmazlık durumu ve iki parti arasında aşırı kutuplaşma söz konusu olmadığı için teknik iki parti sisteminin yaşama olanağı daha yüksektir. Buna mukabil, iki parti arası mücadelenin rejimin temel unsurları ile ülkenin genel siyasal felsefesine sirayet etmiş olmasından ve birbirini adeta yok etme isteği düzeyinde hasımlığa dayanan kutuplaşmanın yerleşmiş olmasından dolayı metafizik iki-parti sisteminin devamı her daim tehdit altındadır (Teziç, 1976: s.109).

2.3. Çok Partili Sistem

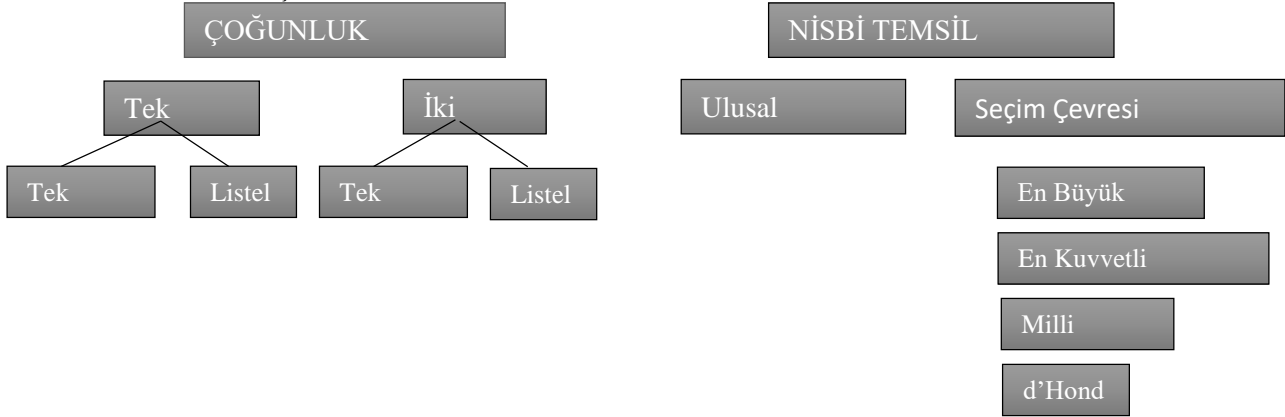
Kabaca, güçleri nispeten birbirine yakın çok sayıda partinin bulunduğu sistem (Daver, 1993: s.234) şeklinde tanımlanabilecek çok-parti sistemiyle ilgili Duverger(1990, s.291), üç partiden başlayarak sonsuz sayı ve desende ortaya çıkabileceğinden fakat bunun zorluğundan bahsetmektedir. O yüzden de Duverger(1986: s.310) çok parti sisteminin, *üç-parti sistemi*, *dört-parti sistemi*, *aşırı çok-parti sistemi* şeklinde sınıflandırmaktadır. Sartori ise, *ılımlı* ve *aşırı çok kutuplu* olarak ayırma tabii tutmaktadır. Bu bağlamda Tablo 1 de yer verilen ılımlı çok-parti sistemi, rejim üzerinde anlaşmazlıkları olmayan ve aralarında keskin sınırlar bulunmayan iki siyasi kutubun varlığına dayanmaktadır. Aşırı çok parti sisteminde ise siyasi kutup yelpazesi ve kutuplar arası ideolojik farklılıklar çoktur. Rejim üzerinde uzlaşma düzeyi düşük olduğu için merkez sağdan aşırı sağa, merkez soldan aşırı sola siyasi kutuplaşmalar söz konusudur. Buna bağlı olarak da sistemde istikrarsızlık ve koalisyon sıkıntıları gözlenir (Özdağ, 2011: s.41).

3. GENEL OLARAK SEÇİM SİSTEMLERİ

Demokratik rejimlerin temel direklerinden biri belli aralıklarla yapılan seçimlerdir. Bu sayede halk, seçimlerde yaptıkları tercihlerle hangi siyasi parti veya partilerin hükümet etme yetkisini kullanacağını, hangi siyasi parti veya partilerin de muhalefet etme görevini üstleneceğini belirler. Halkın seçimler aracılığıyla kullandığı bu yetki neticesinde de ülkelerin siyasal sistemleri, parti sistemleri önemli ölçüde şekillenir. Bu bağlamda ülkeler de, yönetimde istikrar ve temsilde adalet gibi ilkelere hareketle seçimlerde uygulayacakları seçim sistemlerini/usullerini, sorun boyutlarını da göz önünde bulundurarak yaptıkları yasal düzenlemeler ile hayata geçirirler. Bu yönüyle seçim sistemleri bağımsız bir değişken olmayıp yasa koyucu tarafından belirlenen bir kurum olarak ortaya çıkar.

Seçimlerin sonucunu ve demokratik niteliğini belirleyen seçim sistemleriyle ilgili çok sayıda usül/sistem türetmek mümkündür. Ancak yine de geçmişten günümüze uygulanmış ya da uygulanmaya başlanılan sistemlere bakıldığında seçim sistemleri, “çoğunluk esasına dayanan sistemler” ve “nisbi temsil esasına dayanan sistemler” şeklinde iki ana başlık altında toplanabilir. Bu iki ana başlık altında yer alan farklı seçim sistemi türlerini de kapsayacak şekilde seçim sistemlerini şemayla ifade etmek gerekirse şayet, aşağıda Tablo 2 (Gözler, 2004: s.133)’deki şekliyle bir sınıflandırma yapmak mümkündür.

Tablo 2. Genel Olarak Seçim Sistemleri

Çoğunlukçu seçim sistemi, seçime giren adayların veya listenin seçimi kazanmak için kullanılan geçerli oyların çoğunluğunu almasını gerektiren bir sistemdir (Sezen, 1994: s.164). Bir başka ifadeyle, bir seçim çevresinde en çok oyu alan parti, o seçim çevresindeki milletvekilliğini veya milletvekilliklerinin tümünü almaktadır. Bu sistem, tek turlu, iki turlu ve yine her ikisi de kendi içinde tek isimli ve listeli olmak üzere türlere ayrılan bir sistemdir.

Türkiye’de “dar bölge seçim sistemi” olarak da adlandırılan tek-turlu tek-isimli çoğunluk sisteminde ülke, her seçim bölgesinden tek adayın çıkarılacağı küçük seçim çevrelerine bölünür. Ardından her seçim çevresinde çoğunluk esası gereği en çok oyu alan aday milletvekili seçilir. Tek-turlu listeli seçim sisteminde ise ülke yine seçim çevrelerine bölünür. Seçim çevresi il bazında da olabilir. Partiler her seçim çevresinde seçmenlere, o çevrede seçilecek milletvekili sayısı kadar kendi adaylarını gösteren listeyi sunar. Basit çoğunluk usulüyle en çok oyu alan listenin adayları milletvekili seçilmiş olur (Teziç, 2016: s.342).

Gerek iki-turlu tek-isimli gerekse iki-turlu listeli seçim sistemlerinde seçimi ilk turda kazanabilmek için geçerli oyların yarısından fazlasını almak gerekmektedir. Hiçbir isim veya liste ilk turda bunu sağlayamazsa ikinci tur seçime gidilir. İkinci turda ise en çok oyu alan isim ya da liste seçimi kazanmış sayılır (Nişancı ve Özdemir, 2017: s.727).

Nisbi temsil veya bir diğer ismiyle orantılı temsil sistemlerine bakıldığında, siyasi partilerin güçleri yani seçimde aldıkları oy oranında parlâmentoda temsil edilmelerine olanak veren bir sistemler grubunun ortak adı olarak karşımıza çıkmaktadır (Türk, 2006: s.84). Bu bağlamda nispi temsil seçim sistemleri Tablo 2.’de de gösterildiği üzere, ulusal düzeyde ve seçim çevresi düzeyinde olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ulusal düzeyde nisbi temsil sisteminde tüm ülke tek bir seçim çevresi olarak kabul edilir ve milletvekilleri bu seçim çevresinden seçilir. Bir başka deyişle seçime girecek siyasi partiler, parlamentodaki milletvekili sayısı kadar aday gösterirler ve her parti ülke genelinde aldığı oy oranında milletvekili çıkarır (Gözler, 2004: s.138). Seçim çevresi düzeyindeki nisbi temsil sisteminde ise ülke çoğunluk sistemlerinde olduğu gibi seçim çevrelerine bölünür ve siyasi partiler seçim çevrelerinde aldığı oy oranında milletvekiline sahip olurlar.

Bu sistemde uygulanan farklı usuller de bulunmaktadır. Bunlardan “en büyük artık” usulünde, seçim çevresinde sayılan geçerli oylar, o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına bölünerek seçim sayısına ulaşılır. Sonrasında her parti için toplam oy seçim sayısına bölündükten sonra milletvekilleri dağıtılır. Kalan artık milletvekillikleri de büyükten başlayarak artık oylara göre paylaşılır. Bu sistemde yapılan seçim sayısının bulunması ve bunun üzerinden milletvekilliklerinin hesaplanması işlemi “en kuvvetli ortalama” usulünde de yapılarak milletvekilleri dağıtılır. Sonrasında boş kalan artık milletvekilliklerinin dağıtılması konusunda ise partilerin aldıkları toplam oy, çıkardığı milletvekili sayısına bir eklenerek bölündüğünde en yüksek rakama sahip partiden başlayarak birer milletvekili dağıtılarak süreç tamamlanır (Akyıldız, 2016: s.137).

Seçim çevresi düzeyinde uygulanan usullerden biri de halen ülkemizde uygulanmakta olan d'Hondt sistemidir. Bu sisteme göre, her seçim çevresinde partilerin aldığı toplam oylar, sırasıyla 1'e, 2'ye, 3'e, 4'e ... bölünür ve o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bu işleme devam edilir. Elde edilen rakamlar, parti farkı gözetmeksizin büyükten küçüğe doğru sıralanır. Milletvekillikleri de bu sıralamaya göre o seçim çevresinde seçime katılarak aday gösteren siyasi partilere dağıtılır.

Bir diğer usul ise ülkemizde 1965 milletvekili seçimlerinde uygulanan "milli bakiye" sistemidir. Bu sistemde de artık oyların dağıtılması esası söz konusudur. Ancak bu dağıtım ulusal düzeyde gerçekleştirilir. Ülke genelinde tüm seçim çevrelerinden gelen artık oylar ve artık milletvekillikleri toplamı tespit edilir. Partilerin aldığı oylar seçim sayısına bölünerek artık milletvekillikleri siyasi partilere paylaştırılır.

4. PARTİ SİSTEMİ – SEÇİM SİSTEMİ İLİŞKİSİNE YÖNELİK İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER

Devletlerin siyasal hayatlarına bakıldığında parti sistemlerinin farklılıklar gösterdiği, hatta bir ülkede oluşan parti sisteminin kalıcılık göstermeyip zaman içinde bir başka parti sistemine evrilebildiği görülmektedir. Bu da parti sistemlerinin oluşum ve değişim süreçlerinin izahını gerektiren bir durumu beraberinde getirmektedir. Ancak literatür incelendiğinde, parti sistemleri üzerine çalışmalar yapan bilim adamlarının, çoğunlukla parti sistemlerinin tespiti ve türleri üzerine yoğunlaştığını buna mukabil oluşum süreçlerine, onu belirleyen faktörlere birkaç istisna isim dışında çok fazla eğilmediğini söylemek mümkündür.

Bu istisnai isimlerden Seymour Martin Lipset ve Stein Rokkan, Batı Avrupa parti sistemlerinin oluşumunu etkileyen tarihsel ve sosyolojik faktörleri, merkez-çevre, devlet-kilise, tarım-endüstri, işçi-işveren gibi bölünmeler üzerinden incelemiştir (Lipset-Rokkan, 1990: s.91-138), Duverger ise parti sistemlerinin oluşumunda etken birçok faktörün bulunduğuna işaret etmesine karşın, bunu ağırlıklı olarak seçim sistemleri üzerinden açıklamaya çalışmıştır.

Bu bağlamda Duverger şu yönde görüşler ileri sürmektedir: *Tek-turlu çoğunluk usulü iki-parti sistemini teşvik eder. İkisi arasında tam bir korelasyon söz konusu olup, İki partili ülkeler çoğunluk sistemine sahiptir. Çoğunluk sistemine sahip ülkeler de iki partilidir. *İki-turlu çoğunluk usulü ya da orantılı temsil çok parti sistemini teşvik eder. Orantılı(nisbi) temsil de daima çok parti sistemiyle birlikte bulunur. Orantılı temsil dünyanın hiçbir ülkesinde iki-parti sistemine vücut vermemiş, iki parti sistemi yönündeki bütün gelişmelerin önüne set çekmiştir(Duverger, 1986: s.290-323).

Duverger, seçim sistemlerinin parti sistemlerine farklı etkilerinin olduğunu da dile getirmekte ve bunu "mekanik" ve "psikolojik" faktörlerle açıklamaktadır. Bu bağlamda Duverger'e göre basit çoğunluk usulünün mekanik etkisi olarak, en güçlü iki parti dışındaki partiler kaybetme eğiliminde olup eksik temsil edilirler. Bu yüzden de mekanik faktörün güçlendirdiği psikolojik faktör sayesinde seçmenler oylarını bu iki parti haricinde bir başka partiye yönelik kullandıklarında boşa gideceğini düşünerek oylarını bu iki büyük rakipten birine verirler. Nisbi temsil usulünde ise böyle bir durum söz konusu olmaz. Yani nisbi temsil usulü bu iki büyük parti haricindeki üçüncü ve güçsüz partiler üzerinde sınırlayıcı etki yaratmaz. Bundan dolayı da nisbi temsil, çok -parti sistemlerinin oluşumuna ve devamına imkan verir (Lijphart, 1984: s.104).

İleri sürdüğü bu yöndeki görüşleri bağlamında Duverger'in, parti sistemlerinin oluşum sürecini açıklarken ağırlıklı belirleyici olarak seçim sistemlerini işaret ettiğini söylemek mümkündür. Zaten kendisi de parti sistemleri ile seçim sistemlerinin birbirlerine çözülmez bağlarla bağlı olduğunu, ikisini birbirinden ayırmanın çok güç görüldüğünü ve bunun inkar edilemeyecek bir gerçeklik olduğunu ifade etmektedir(Hamdemir ve Çelik, 2018: s.710).

Literatüre "Duverger Kanunları"(Ware, 1996: s.190) olarak geçen bu görüşleri, parti sistemlerinin tespitinde ortaya koyduğu sayı ölçütünün haricinde kendisine yöneltilecek eleştirilerin bir diğer önemli kaynağını oluştursa da Duverger'e yakın görüşler ileri süren isimler de vardır. Örneğin

Lijphart(1984: s.86-105), seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkinin kuvvetli bir ilişki olduğunu, ilişkinin kuvvetli oluşunun da Duverger'in mantığını güçlendirdiğini belirtmektedir. Bunun haricinde Lijphart, nisbi temsil usulünde partilerin sayısının artacağını belirtmesinin yanı sıra bu artışı ülkedeki sorun boyutlarının çokluğuyla da ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda Lijphart bir ülkenin, “sosyo-ekonomik, dinsel, kültürel-etnik, şehirsal-kırsal, dış politika, rejim desteği ve maddecilik sonrası” şeklinde sıraladığı sorun boyutlarından ne kadar çoğuna sahipse siyasal sisteminde de o kadar çok partiye sahip olacağını belirtmektedir.

5. TÜRKİYE'DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ, MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ VE ORTAYA ÇIKAN PARTİ SİSTEMLERİ

1919'da başlayan milli mücadele döneminde Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması neticesinde milletin iradesini yansıtabilecek ve işgale karşı yürütülen mücadelenin merkez üssü konumuna gelecek Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmuştur. 23 Nisan 1920'de kurulan meclis 1921 Anayasası'nı(Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) hazırlamış ve bununla güçler birliği ilkesine dayalı yasama ve yürütme güçlerinin mecliste toplandığı Meclis Hükümeti Sistemini hayata geçirmiştir. Yaklaşık iki yıl sonra 11 Eylül 1923'de Atatürk 1931'de Cumhuriyet Halk Partisi adını alacak olan Halk Fırkası'nı kurdu muştur. Yaklaşık bir buçuk ay sonra da Halk Fırkası 29 Ekim 1923'de cumhuriyeti kuran kadroların partisi olarak tarihe geçmiştir(Börklüoğlu, 2017: s.107-108).

1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 yılında kurulan Serbest Fırka ile çok partili sisteme geçiş deneyimleri saymazsak, Türkiye'de cumhuriyetin ilanından çok partili sisteme geçilen 1946 yılına kadar tek partili bir siyasal sistem var olmuştur. Bundan dolayı 1923'den 1946'ya kadar olan dönemde dörder yıl aralıklarla toplamda altı seçim yapılmış ve hepsini doğal olarak Halk Fırkası yani sonraki adıyla Cumhuriyet Halk Partisi kazanmıştır. Bu seçimlerde uygulanan seçim sistemi “iki dereceli ve çoğunluk”(Armağan, 1975: s.164) usulüdür. Burada iki dereceli seçim sistemi, seçmenlerin önce milletvekillerini seçecek olan ikinci seçmenleri seçmesine dayalı sisteme denk düşmektedir.

Çok Partili Sisteme geçilen 1946'dan günümüze kadar olan dönemde gerçekleştirilen seçimlere bakıldığında ise hayli farklı bir seçim sisteminin uygulandığı görülmektedir. Bu bağlamda 1946 ile askeri ihtilalin olduğu 1960 yılı arasında yapılan milletvekili genel seçimlerinde, seçime katılan ve meclise giren partilerin aldığı oy oranları, çıkardıkları milletvekili sayıları ve uygulanan seçim sistemleri aşağıda Tablo 3'deki gibidir.

Tablo 3. 1946-1960 Arası Milletvekili Genel Seçimleri ve Seçim Sistemleri

Seçim Tarihi	Siyasi Parti (Meclise Giren)	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı	Seçim Sistemi
1946	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) Demokrat Parti(DP)	85,4 13,1	397 61	Liste Usulü Çoğunluk
1950	Demokrat Parti(DP) Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) Millet Partisi(MP) Bağımsız	55,2 39,6 4,6 0,6	416 69 1 1	Liste Usulü Çoğunluk
1954	Demokrat Parti(DP) Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP) Bağımsız	58,4 35,1 5,3 0,6	503 31 5 2	Liste Usulü Çoğunluk
1957	Demokrat Parti(DP) Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP) Hürriyet Partisi(HP)	48,6 41,4 6,5 3,5	424 178 4 4	Liste Usulü Çoğunluk

Kaynak: www.ysk.gov.tr ve (Özbudun, 2016: s.93)

27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle birlikte Türkiye yaklaşık bir buçuk yıl kadar bir ara rejim ve sivil siyasete geçiş dönemi yaşamış ve darbe sonrası ilk seçim 1961'de gerçekleştirilmiştir. Ancak aradaki muhtıra ve darbe girişimlerini saymazsak, Türkiye'nin 1961 milletvekili seçimleriyle başlayan sivil siyaset dönemi 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle ikinci kez kesintiye uğramıştır. Bu

bağlamda, 1960-1980 arası Türkiye’de gerçekleştirilen genel seçimler, partilerin aldıkları oy oranları, milletvekillikleri ve uygulanan seçim sistemleri aşağıda Tablo 4.’deki gibidir.

Tablo 4. 1960-1980 Arası Milletvekili Genel Seçimleri ve Seçim Sistemleri

Seçim Tarihi	Siyasi Parti (Meclise Giren)	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı	Seçim Sistemi
1961	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	36,7	173	Çevre Barajlı D’Hondt
	Adalet Partisi(AP)	34,8	158	
	Cumhuriyetçi Köylü Millet P.(CKMP)	14	54	
	Yeni Türkiye Partisi(YTP)	13,7	65	
1965	Adalet Partisi (AP)	52,9	240	Milli Bakiye
	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	28,7	134	
	Millet Partisi(MP)	6,3	31	
	Yeni Türkiye Partisi(YTP)	3,7	19	
	Türkiye İşçi Partisi(TİP)	3	14	
	Cumhuriyetçi Köylü Millet p(CKMP)	2,2	11	
	Bağımsız	3,2	1	
1969	Adalet Partisi (AP)	46,6	256	Barajsız D’Hondt
	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	27,4	143	
	Güven Partisi(GP)	6,6	15	
	Millet Partisi(MP)	3,2	6	
	Milliyetçi Hareket Partisi(MHP)	3	1	
	Birlik Partisi(BP)	2,8	8	
	Türkiye İşçi Partisi(TİP)	2,7	2	
	Yeni Türkiye Partisi(YTP)	2,2	6	
	Bağımsız	5,6	13	
1973	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	33,3	185	Barajsız D’Hondt
	Adalet Partisi(AP)	29,8	149	
	Demokratik Parti(DP)	11,9	45	
	Milli Selamet Partisi(MSP)	11,8	48	
	Cumhuriyetçi Güven Partisi(CGP)	5,3	13	
	Milliyetçi Hareket Partisi(MHP)	3,4	3	
	Türkiye Birlik Partisi(TBP)	2,8	6	
	Bağımsız	2,8	6	
1977	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	41,4	213	Barajsız D’Hondt
	Adalet Partisi(AP)	36,9	189	
	Milli Selamet Partisi(MSP)	8,6	24	
	Milliyetçi Hareket Partisi(MHP)	6,4	16	
	Cumhuriyetçi Güven Partisi(CGP)	1,9	3	
	Demokratik Parti(DP)	1,8	1	
	Bağımsız	2,5	4	

Kaynak: www.yzk.gov.tr ve (Özbudun, 2016: s.93)

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile başlayan ara rejim ve demokratik siyasal hayata geçiş süreci, ilk seçimin yapıldığı 1983 Kasım ayına kadar sürmüştür. 1983’den itibaren uzun süreli bir AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidarının başlayacağı 2002 yılına kadar yapılan seçimlerde yine birbirinden farklı seçim usulleri uygulanmıştır. Bunlardan bir kısmı ülke genelinde %10’luk baraj uygulaması esasına dayanırken, bir kısmı da hem seçim çevresi düzeyinde hem de ülke genelinde %10 baraj usulüne dayanmıştır.

1980-2002 arası dönemde gerçekleştirilen milletvekili genel seçimleri, bu seçimlerde partilerin aldıkları oy oranları, çıkardıkları milletvekili sayıları ve uygulanan seçim sistemleri aşağıda Tablo 5’deki gibidir.

Tablo 5. 1980-2002 Arası Milletvekili Genel Seçimleri ve Seçim Sistemleri

Seçim Tarihi	Siyasi Parti (Meclise Giren)	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı	Seçim Sistemi
1983	Anavatan Partisi(ANAP)	45,1	211	%10 Çift Barajlı D'Hondt (Ülke-Bölge)
	Halkçı Parti(HP)	30,5	117	
	Milliyetçi Demokrasi Partisi(MDP)	23,3	7	
1987	Anavatan Partisi(ANAP)	36,3	292	%10 Çift Barajlı D'Hondt + kontenjan
	Sosyaldemokrat Halkçı Parti(SHP)	24,8	99	
	Doğruyol Partisi(DYP)	19,1	59	
1991	Doğruyol Partisi(DYP)	27	178	%10 Çift Barajlı D'Hondt + kontenjan
	Anavatan Partisi(ANAP)	24	115	
	Sosyaldemokrat Halkçı Parti(SHP)	20,8	88	
	Refah Partisi(RP)	16,9	62	
1995	Demokratik Sol Parti(DSP)	10,8	7	%10 Ülke Barajlı D'Hondt
	Refah Partisi(RP)	21,4	158	
	Anavatan Partisi(ANAP)	19,6	132	
	Doğruyol Partisi(DYP)	19,2	135	
	Demokratik Sol Parti(DSP)	14,6	76	
1999	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	10,7	49	%10 Ülke Barajlı D'Hondt
	Demokratik Sol Parti(DSP)	22,2	136	
	Milliyetçi Hareket Partisi(MHP)	18	129	
	Fazilet Partisi(FP)	15,4	111	
	Anavatan Partisi(ANAP)	13,2	86	
	Doğruyol Partisi(DYP)	12	85	

Kaynak: www.ysk.gov.tr ve (Özbudun, 2016: s.93)

1999'da yapılan seçimden sonra ulusal ve uluslar arası alanda, ekonominin olduğu kadar siyasetin de akışını değiştirecek bir dizi gelişme yaşanmıştır. 1999 Marmara Depremi, 11 Eylül 2001 İkiz Kule saldırıları, ABD'nin Irak'a müdahale planları ve 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz gibi gelişmeler Türkiye'de dengeleri değiştirerek 3 Kasım 2002 yılında yapılacak erken genel seçimin kapısını aralamıştır.

Türkiye bu seçimle birlikte 2002'den günümüze kadar süren ve siyasal alanda farklı bir parti sisteminin varlığına işaret AKP(Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidarı dönemiyle karşılaşmıştır. Bu bağlamda 2002'den günümüze gerçekleştirilen beş adet milletvekili seçimine ilişkin veriler ve uygulanan seçim sistemi aşağıda Tablo 6.'da ki gibidir.

Tablo 6. 2002-2018 Arası Milletvekili Genel Seçimleri ve Seçim Sistemleri

Seçim Tarihi	Siyasi Parti (Meclise Giren)	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı	Seçim Sistemi
2002	Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP)	34,3	363	%10 Ülke Barajlı D'Hondt
	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	19,4	178	
	Bağımsız	1	9	
2007	Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP)	46,6	341	%10 Ülke Barajlı D'Hondt
	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	20,9	112	
	Milliyetçi Hareket Partisi(MHP)	14,3	71	
	Bağımsız	5,2	26	
2011	Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP)	49,8	327	%10 Ülke Barajlı D'Hondt
	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	25,9	135	
	Milliyetçi Hareket Partisi(MHP)	13	53	
	Bağımsız	6,6	35	
2015 (01.Kasım)	Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP)	49,5	317	%10 Ülke Barajlı D'Hondt
	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	25,3	134	
	Milliyetçi Hareket Partisi(MHP)	11,9	40	
	Halkların Demokrasi Partisi(HDP)	10,7	59	
2018	Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP)	42,6	295	%10 Ülke Barajlı D'Hondt
	Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)	22,6	146	
	Halkların Demokrasi Partisi(HDP)	11,7	67	
	Milliyetçi Hareket Partisi(MHP)	11	49	
	İyi Parti(İP)	10	43	

Kaynak: www.ysk.gov.tr ve (Özbudun, 2016: s.93)

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka ile çok partili sisteme geçiş deneyimlerini saymazsak Türkiye’de 1923-1946 arası tek parti sisteminin varlığı görülmektedir. Bazılarına göre otoriter bazılarına göre totaliter olarak değerlendirilen bu dönemi aslında, özü itibarıyla olabildiğince modernleşme idealine odaklanıldığı, Ortadoğu uluslarının modernleşmesini engelleyen hususlardan kurtulma mücadelesinin verildiği bir dönem olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bunun sebebi, Türk tek-parti sisteminin hiçbir zaman bir tek-parti doktrinine dayanmaması, Komünist ya da Faşist rejimlerdeki tek-parti sistemlerine hiç benzememesi ve tek parti olan CHP’nin sahip olduğu tekelden rahatsızlık duyarak bir muhalefet yaratma çabası içerisine girmesidir. Türkiye’nin 1946 yılında çok partili sisteme geçişi de bir anlamda bu çaba doğrultusunda siyasal iktidarın iradesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda şunu söylemek mümkündür ki, Türkiye’de tek parti sisteminden çok parti sistemine geçişi sağlayan, siyasal iktidarın iradesi doğrultusunda yaptığı hukuksal düzenlemedir. İktidarı bu kararı almaya iten farklı gerekçeler veya faktörler olabilir. Ancak bu geçiş ile seçim sistemi arasında bir bağ kurmak olanaksız ve anlamsız görünmektedir.

Çok partili sisteme geçişten 1960 askeri darbesine kadar geçen sürede Türkiye’de dört kez milletvekili genel seçimi gerçekleştirilmiştir. Bunların hepsinde uygulanan seçim sistemi *tek-turlu listeli çoğunluk* usulüdür. 1946, 1950, 1954 ve 1957 yıllarında gerçekleştirilen bu seçimlere bakıldığında, yarışa CHP ve DP haricinde başka siyasi partilerin de katıldığı, ancak bunların ya meclise giremediği ya da Tablo 3’de görüldüğü şekliyle mecliste dengeleri değiştirecek gücü yakalayamadıkları görülmektedir.

Her ne kadar bu durum, benimsenen seçim sistemine bağlı olarak ortaya çıkan orantısız temsilin bir ürünü olarak değerlendirilebilirse de ve yasal anlamda çok partili sistemin varlığı söz konusu olsa da ortaya çıkan siyasal manzara, CHP ve DP arasındaki rekabete dayanan iki partili sisteme işaret etmektedir. Bu da Maurice Duverger’in, “*tek turlu çoğunluk usulü iki-parti sistemini teşvik eder. İki arasında tam bir korelasyon söz konusu olup, İki partili ülkeler çoğunluk sistemine sahiptir. Çoğunluk sistemine sahip ülkeler de iki partilidir*” şeklindeki tezine uygun düşmektedir. Lakin bu döneme seçim sisteminin haricinde bir başka pencereden daha bakmak gerekmektedir. O da, dünyadaki bütün iki partili sistemlerde vardır veya olması doğaldır diyemeyeceğimiz, tepeden aşağıya uzanan çatışmacı bir siyasal kutuplaşmanın siyasal alana ve kültüre yerleşmiş olmasıdır. Buradaki kutuplaşmanın eksenini, Mardin’in “*merkez-çevre*” kuramına, Kongar’ın da “*devletçi seçkinciler-gelenekçi liberaller*” şeklindeki ayırımına uygun düşmektedir. Kısacası merkez ile devletçi seçkincileri CHP’nin, çevre ile gelenekçi liberalleri DP’nin temsil ettiği böyle bir kutuplaşmanın, iki partili sistemin ortaya çıkışı ve devamı açısından adeta can suyu işlevi göreceğini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Türkiye’de iki askeri darbe arası dönem olan 1960-1980 arasına bakıldığında, dört yıl arayla toplam beş kez milletvekili genel seçimi yapıldığı görülmektedir. Türkiye bu dönemde 1946-1960 arası seçimlerde uygulanan çoğunluk sisteminden nisbi(orantılı) temsil sistemine geçiş yapmış, 1961’deki seçimde *çevre barajlı d’Hondt*, 1965’deki seçimde *milli bakiye*, 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde de *barajsız d’Hondt* sistemini uygulamıştır.

Tablo 4’de de görüldüğü üzere, Türkiye’nin 1961 milletvekili genel seçimleriyle birlikte çoğunluk sisteminden nisbi temsil sistemine geçmesi, siyasal sistem içinde faaliyet gösteren parti sayısını arttırmıştır. Oy oranı anlamında birincilik-ikincilik pozisyonu her ne kadar 1950-1960 arası dönemden itibaren eden iki ana damarın temsilcileri konumundaki siyasi partiler arasında paylaşılmış olsa da çok sayıda siyasi parti dengeleri değiştirecek şekilde mecliste temsil kabiliyetini yakalamıştır. Üstelik bu durum, 1950-1960 arası dönemde var olan kutuplaşmanın bu kez sağ-sol şeklinde ideolojiler üzerinden siyasal hayata yerleşmiş olmasına rağmen gerçekleşmiştir. Ancak şunu da ayrıca belirtmek gerekir ki bu dönemdeki ideolojik kutuplaşma, toplumsal tabanda daha keskin şekilde belirginleşen, solun temsilcisi niteliğindeki CHP ve İP ile MHP arasında vücut

bulmuş, Demokrat Parti'nin devamı niteliğinde olan AP(Adalet Partisi) ise ideolojik bakımdan MHP kadar keskin bir çizgiye konumlanmamıştır.

Sağ ve sol şeklinde ideolojik kutuplaşmanın son bulduğu 1980-2002 arası döneme bakıldığında, önceki dönemlerde uygulanan nisbi temsil sisteminin devam ettirildiği ancak 12 Eylül askeri rejiminin ürünü olarak %10 şeklinde bir baraj şartının seçim sistemine eklenmesi görülmektedir. Bu, barajı geçemeyen partilerin milletvekili çıkaramayacağı ve temsil kabiliyetine ulaşamayacağı anlamına gelmektedir. Buna rağmen 1980-2002 arası dönemde parti sistemi açısından önceki dönemden farklılık arz eden bir yapıyla karşılaşmamaktadır. Çünkü, ikiden fazla siyasi partinin dengeleri değiştirebilecek güçte TBMM'ne girdiği görülmektedir. Bu durum Duverger'in, "*nisbi temsil daima çok parti sistemiyle birlikte bulunur. Nisbi temsil dünyanın hiçbir ülkesinde iki-parti sistemine vücut vermemiş, iki parti sistemi yönündeki bütün gelişmelerin önüne set çekmiştir*" şeklindeki görüşlerini doğrular nitelikte görünmektedir.

Ancak, 2002'den günümüze varan döneme bakıldığında ise Türkiye'deki siyasal alana ve parti sistemine ilişkin daha farklı bir tabloyla karşılaşmaktadır. Üstelik bu dönem, hem nisbi sistemin devamı hem de bu sistem dâhilinde benimsenen usul anlamında kendinden önceki dönemle aynıdır. Bunun yanı sıra, gerek 1950-1960 arası gerekse 1980-2002 var olan kutuplaşma geleneğinin değişen boyut ve kapsamıyla 2002 sonrası da siyasal hayata yerleştiği görülmektedir. Ancak buna rağmen 2002 sonrası dönem, Türkiye'nin cumhuriyet tarihinde ilk defa tanışacağı bir parti sistemini beraberinde getirmiştir. O da bir siyasi partinin yaklaşık yirmi yıla tekamül eden beş seçim dönemi boyunca tek başına iktidarda kaldığı "*hakim(predominant) parti sistemi*"dir. Bu sistem literatürde, tek bir siyasi partinin iktidarı, niceliği tartışmalı olmakla birlikte uzun denilebilecek süre boyunca, tek başına elinde tuttuğu sistem olarak ifade edilmektedir.

Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP) iktidarı dönemine bakıldığında, söz konusu partinin iktidara geldiği 2002'den buyana gerçekleştirilen beş genel seçimin hepsinde diğer partilere karşı ezici üstünlük sağladığı, TBMM'de de arzu ettiği yasal düzenlemeleri tek başına gerçekleştirecek gücü yakaladığı görülmektedir. Bundan dolayı 2002'den günümüze Türk siyasal hayatına egemen olan parti sisteminin, "*hâkim parti sistemi*" olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye özelindeki bu veriler ışığında, "*seçim sistemi – parti sistemi ilişkisi*", siyasal/toplumsal kutuplaşmanın var olup olmadığı da göz önüne alınarak incelendiğinde, aşağıda Tablo 8'de gösterilen şekliyle bir durum karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 8. Türkiye'de Seçim Sistemi-Parti Sistemi İlişkisi

Dönem	Seçim sistemi	Kutuplaşma	Parti Sistemi
1946-1960	Çoğunluk Sistemi	Var	İki Partili Sistem
1960-1980	Nisbi Temsil Sistemi	Var	Çok Partili Sistem
1980-2002	Nisbi Temsil Sistemi	Yok	Çok Partili Sistem
2002-2020	Nisbi Temsil Sistemi	Var	Hâkim Parti Sistemi

1946-1960 arası dönem seçimlerinde çoğunluk sisteminin uygulanmış olması, parti sistemi olarak da iki partili sistemin varlığı, ikisi arasındaki ilişkiye dair ileri sürülen görüşleri doğrular niteliktedir. Bu dönemde ikili bir siyasal kutuplaşmanın varlığının da, iki partili sistemin oluşumu ve devamında pedal görevi üstelendiğini söylemek mümkündür. Kısacası çoğunluk sistemlerinin iki partili sisteme hayat vereceği yönünde ileri sürülen görüşlerle bu dönemde ortaya çıkan tablo arasında tezat oluşturacak durum görünmemektedir.

1960-1980 arası dönem ile 1980-2002 arası dönem karşılaştırıldığında, her ikisinde de uygulanan seçim sisteminin nisbi temsil, yine her iki dönemde ortaya çıkan parti sisteminin çok partili sistem olduğu görülmektedir. Bu durum, ilke bakışta nisbi temsil sistemlerinin çok parti sistemini yaratacağı yönünde ileri sürülen tezleri doğrular nitelikte görünmektedir. Ancak Türkiye'de 2002-2020 arası döneme bakıldığında, bu yönde ileri sürülen tezlerin/görüşlerin mutlak doğruyu yansıtmaktan uzak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü kendinden önceki dönemlerde uygulanan nispi temsil sisteminin uygulanmış olmasına karşın bu dönemde ortaya çıkan parti sistemi, tek-parti

sistemlerinden biri olan “hâkim parti” sistemidir. Ayrıca Tablo 8’de de görüldüğü üzere nisbi temsil sistemlerinde siyasal kutuplaşmanın da parti sisteminin oluşumu ve devamında etken bir faktör olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmek mümkündür.

Sonuç olarak, Türkiye’de parti sistemlerinin oluşumunu ve devamını, doğrudan seçim sistemlerine veya siyasal kutuplaşmanın varlığına/yokluğuna indirgeyerek açıklamaya çalışmak, sadece yetersiz değil aynı zamanda doğru yöntem olarak görünmemektedir. O halde parti sistemlerinin oluşumu ve devamına ilişkin nedensellikleri ortaya koyabilmek için, ülkeye, topluma, döneme, has daha farklı faktör ve değişkenleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akyıldız, Ali (2016). Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Cilt: 0, Sayı: 7.

Armağan, Servet (1975). Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Blondel, Jean (1968). Party, Systems and Patterns of Government in Western Democracies, Canadian Journal of Political Science Vol. 1, No. 2, Canada, s.180-203.

Börklüoğlu, Levent (2017). Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Türkiye’de Siyaset, Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Ed. Mehmet Zencirkıran, 6.Baskı, Bursa, s.101-160.

Çam, Esat (1998). Siyaset Bilimine Giriş, Der Yayınları, 5.Baskı, İstanbul.

Daver, Bülent (1993). Siyaset bilimine Giriş, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara.

Duverger, Maurice (1986). Siyasi Partiler, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Duverger, Maurice (1990). The Two Party and The Multiparty Systems, The West European Party System, ed. Peter Mair, Oxford University Press, Newyork, s.285-295.

Gözler, Kemal (2004). Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Kitabevi, Bursa.

Hamdemir, Berkan-Çelik, Adem (2018). Türkiye’de Parti Sistemleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 67 (4), s.697-733.

Heywood, Andrew(2006). Siyaset, Liberte Yayınları, Ankara.

Kapani, Münci (1995). Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Lijphart, Arend (1984). Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri, Çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Yale University Press.

Lipset, S. Martin-Stein Rokkan (1990), Cleavage Tructures Party Systems and Voter Alignments, The West European Party System, ed. Peter Mair, Oxford University Press, Newyork, s.91-138.

Mair, Peter (1990). The West European Party System, Oxford University Press, Newyork.

Nişancı Şükrü-Özdemir, Abdulkadir (2017). Dünyada Uygulanan Seçim Sistemleri Işığında Türkiye İçin Alternatif Seçim Sistemi Önerileri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Haziran 21(2), s.723-745.

Özbudun, Ergun (1964). M. Duverger’in Siyasal Partileri ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Metodolojik Problemler, Anakara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 21, S. 1, Anakara, s 23-51.

Özbudun, Ergun (2016). Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Özdağ, Ümit (2011). İkinci Tek Parti Dönemi, Kripto Basın Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara.

Sarıbay, A. Yaşar (2001). Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Sartori, Giovanni (1976). Parties and Party Systems A Framework For Analysis, Cambridge University Press.

Sezen, Saim (1994). Seçim ve Demokrasi, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Teziç, Erdoğan (1976). 100 Soruda Siyasi Partiler, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Teziç, Erdoğan (2016). Anayasa Hukuku, Beta Yayınevi, 20. Baskı, İstanbul.

Türk, H. Sami (2006). Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih, Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 23, 75–113.

Ware, Alan (1996). Political Parties and Party Systems, Oxford University Press, New York.